

SZECSEI ISTVÁN

Miniatűr fény

Színpadaink világítása az utóbbi években, sőt az elmúlt fél évszázad alatt szinte alig változott. Az okokat többnyire színházaink gazdasági helyzetében keresik, úgy érzem azonban, hogy ez a problémák, azon belül pedig a technikai problémák könnyed elodázása. A technikai felszereltségtől függetlenül színházainkban a világítás csak ritka esetben tölti be azt a szerepet, amelyet a színpadon méltán megérdemelne.

Önkéntelenül adódik a kérdés, hogy a meglevő, talán nem is kevés lehetőséget kihasználjuk-e. Le kell szögezni, hogy nem vagy csak éppen hogy. Ahelyett, hogy a némely kivételes színházunk által már beszerzett, százazreket érő vetítőberendezés és fényvetőpark után sóvárgunk, vizsgáljuk meg, van-e elegendő olcsó, hatásos, soha nem öncélú, technikamutogató ötletünk a színpad számára. Mert ha van, csak ezek után forgathatjuk a drága berendezéseket árusító angol és osztrák cégek prospektusait. Ne értsük félre, nem ezek ellen a kiváló, a maguk helyén pótolhatatlan színpadtechnikai eszközök ellen szólok, pusztán indokolatlan, „majd egyszer felhasználjuk” jelszóval történő megvásárlásuk ellen.

Rendkívül ötletes, igen kevés anyagi befektetést igénylő világítástechnikai laboratóriummal találkozhatunk a Pesti Színház egyik rejtett zugában. Ebben a zugban nem titkok készülnek, hanem a színház színpad hatásvilágítása.

Készítője Éberwein Róbert, a színház fővilágosítója. Őt faggatom erről az általam, de úgy tudom, a színház művészeti vezetői által is fontosnak tartott újításról: miben rejlenek az előnyei a színház alkotóművészei számára.

- Miért készítették el ezt a szcenikai laboratóriumot?

- A színház az egyik legjobban időhöz kötött művészet, hiszen a jó előre kitűzött bemutatót lehetetlen vagy csak nagyon komoly indokok alapján lehet elhalasztani. Ez különösen a premier előtt igen feszített munkatempót kíván, és alig nyújt lehetőséget a nyugodt kísérletezésre. Ha azt valljuk, hogy a színpad

világítás lehet művészet, márpedig lehet, akkor, miként egy festőnek, nekünk is vázlatokra van szükségünk. Vázlatok eddig is léteztek a rendezők, díszlettervezők fejében, sokszor azonban nem jutottak el a kipróbálásig. Az igaz, hogy a „nagy színpadon” is van mód bizonyos fokig a kísérletezésre, de ott valahogy önkéntelenül pszichikai gátlás alakul ki az emberben, amelyet megpróbálok most megmagyarázni.

- A színházi üzem próba közben a fűtőtől a hidakon tartózkodó világosítóig rengeteg embert vesz igénybe. Egy esetleges kudarccal végződő próbálkozás a világítás beállításának egyik fázisában eddig sok ember idejét rabolta el látszólag haszontalanul, ami a próbahangulatra sincs jó hatással. Mindez elkerülhető ezzel a kis berendezéssel, mert a legfontosabbakat, a fényvetők irányait, pozícióit, színét és esetleges intenzitását a rendezővel és a díszlettervezővel előre közösen kipróbálhatjuk. Érdekes, hogy a gyakorlatban a makett inspirál hasznos változtatásokra is. Az alkotók képesek színházi laboratóriumi munkát végezni.

- Sokszor úgy éreztem, hogy azok a világítási ötletek, amelyek nem a világításpróbákon jöttek elő, kipróbálás hiányában elvesztek. Itt lehetőség van az ötletek vizuális megjelenítésére, feljegyzésére anélkül, hogy bárkit zaklatnánk.

- Létrejöttének még egy egyszerű, de igen fontos oka is volt. A tenni akarás, az, hogy színházainkban sajnos általában nem létezik igazán szoros együttműködés a technikai dolgozók és az alkotók között, és ez már-már rossz hagyománnyá válik. Úgy érzem, nálunk kedvezően változott a helyzet éppen a „laboratóriumban” és a próbálkozások közben eltöltött idő eredményeként.

- A világítás művészetében milyen jelentősége van a berendezésnek, és melyek a legfontosabb előnyei a tervező, a rendező, a színész és nem utolsósorban a fővilágosító számára?

- Látatlanban sokan azt hiszik, hogy a makett nem nyújtja a színpadkép illúzióját. Erre azt tudom válaszolni, hogy ha valami tízszer kisebb és azt tízszer közelebről nézzük, akkor azt ugyan-akkorának érezzük, mint az eredetit.

- Megfigyeltem, hogy a sokszor külön-külön megalkotott díszlet, jelmez és világítás találkozása az első „díszletes próbán” rendszerint huszonnégy órás zavart okozott az alkotókban. A laboratórium használatával ez a zavar tökéletesen kiküszöbölhető.

Az itt végzett munka gyakorlati segítség a tervezőművészeknek (akitől, bevallom, kezdetben félttem) a díszletek összeállíthatóságának

legpraktikusabb megoldásaihoz. Segítségnyújt a tervezőknek abban is, hogy jó előre olyan vizuális élményt tudnak nyújtani általa, amit a festett rajzokon a fantáziára voltak kénytelenek bízni. A fények színezhetőségének jelentősége lehet például a ruha anyagok, díszletfestékek egymással összhangban való kiválasztásában (tudjuk, ezek színe utcai világításnál és színpad fényben nem ugyanaz). A rendező a díszletteret, illetve annak makettjét már szinte bevilágítva fogadhatja el a tervezőtől, sejteni lehet, „mit tud a díszlet”. Ezenfelül a rendező a színpadteret még az első olvasópróba előtt nagyjából bevilágítva láthatja. Ez a vizuális élmény inspirációkat ad a rendezés legideálisabb stádiumában, mert eddig az igazi díszletet általában a bemutató előtt legkorábban két héttel láthatta. Rendelkezőpróbák közben a rendező már a színpadter bevilágításának tudatában mozgathatja színészeit. A színészek mozgásával járó világítási problémákat azonnal ellenőrizheti és meg is oldhatja. A színészek a rendezés korai szakaszában érezkelhetik azt a teret, amelyben játszani fognak. Korábban a jelzett próbadíszleteknél (üres falak és dobogók) a színpadkép érzékelése a színészek képzelőerejére volt bízva.

- A „laboratórium” nem helyettesíti egy fővilágosító „színpad érzékét”, te-hát nem gyógyszer a világítás gyermekbetegségeinek gyógyítására. Ugyanúgy lehet vele jót, mint rosszat produkálni. A makettvilágítás és az esetleges „színpad érzék” együtt viszont sokat tehet a jó színpadképért.

- Én a magam részéről igyekszem a szövegkönyvet a lehető legkorábban elolvasni, tájékozódni a rendező koncepciója felől, és megkezdeni a munkát a laborban. A világítás legfontosabb alkotóját, a fény irányát végtelen variációban kipróbálhatjuk, mielőtt a nagy színpadra mennénk. Úgy érzem, az ilyen rendszerű makettvilágításnak, illetve továbbfejlesztett változatának jelentősége lehetne a bábszínházak tájéloadásainál vagy a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatóinak szcenikai képzésénél is.

- Vannak-e az új módszernek gazdasági előnyei a színház számára?

- A minimumra rövidíti a világítási próbák idejét, és több időt enged a szí-

Fehér Miklós díszletterve A holtak hallgatása pesti színházi előadásához

nészeknek az emlékpróbákra. Nem utolsósorban jelentős villamosenergia-megtakarítást jelent, hiszen a világítás csak a főpróbák idején kapcsolódik be.

– *Melyik darabban használták már fel, és mennyit segített a darab színpadra állításában?*

– Először Katajev: *A kör négyszögesítése* c. darabjánál használtuk. A darab minden világítási effektusát itt állítottuk össze. A színház fényszabályozó kezelője előadásra kész szcenáriumot kapott a főpróbák elején, és azon már nem is változtattunk.

– A második eset Örkény István-Nemeskürty István: *A holtak hallgatása* c. darabja volt, amelyben a rendező Várkonyi Zoltán nagy szerepet juttatott a világításnak mint színpadi kifejezőeszköznek. Munkámban az első lépést itt is, mint mindig a darab tökéletes ismerete jelentette. Nemcsak a szöveg-könyvet olvastam el korán, hanem már az első rendelkezőpróbáktól a nézőtérrel figyeltem a színészek mozgatásának koncepcióját. Próba közben folytatott beszélgetéseinken Várkonyi Zoltán meghatározta a darab világítási felfogását, a világítás feladatát. Hivalkodást és látványosságot nem tűrő megoldást kellett találni. A rendezés lényegre törő puritánsága csak azokat az eszközöket tűrte meg, amelyek szervesen az előadást szolgálták. A színpadképben (Fehér Miklós munkája) mértani egyensúly rejtezik.

– Színházainkban az utóbbi években

található olyan képi megoldás, amelyben megmutatják a nézőknek magát a színházat is, láthatóvá válnak az eddig gondosan takargatott színpadi szerkezetek. Ez funkció nélkül persze értelmetlen dekorációvá válhat. Találkozhatunk ehhez látszólag hasonló ötlettel *A holtak hallgatása* előadásában is. A színpad előtt közepén belóg a légtérbe hat apró reflektor, amely a színpad leghangsúlyosabb pontját, a középpontot világítja meg. A mechanizmus, a fémszerkezet, a fényforrás láttatásával igyekeztünk mintegy vallatószékké változtatni ezt a pontot. A néző látja a szerkezetet, amely ezt a bántóan éles fényt sugározza, de most éppen erre van szükségünk. Nem a semmiből előszivárgó fénysugár világítja meg a népbírótság előtt álló Jány Gusztávot, hanem a reflektor, aláhúzza azt, hogy most és itt kell vallania előttünk, velünk szembefordulva.

– *Miért kaptak A holtak hallgatásában ilyen nagy szerepet a gégenreflektorok?*

– Az úgynevezett gégenfényben a színész, ha előlről nem világítjuk meg, csak sziluetszerűen, körvonalaiiban létezik a színpadon. A magyar repülőbiztosítási alakító Tordy Géza elmeséli nekünk látogatását a sztarijoszkoli Kék Duna bárban. Ennek a repülőbiztosítónak az emlékeit kellett nekünk a színpadra álmódni. Itt volt segítségünkre ez a szürke, ködszerű világítás, amely csak sejtetni enged, sokat bíz a néző fantáziájára. Vagy egy másik alkalmazását kiragadva:

a Kállai Miklós búcsúbeszéde a frontra induló katonához kezdetű jelenetben a Kállai előtt háttal felsorakozó színészek ettől a fénytől lesznek egyformán reménytelen jövőjű, frontra induló katonákká.

– *Igen hatásos fényeffektus volt a végső katonai összeomlásban a ritmikus villogás. Hogyan jutottak erre a gondolatra?*

– Ahogy közeledik a darabban a katonai összeomlás, a világítás is egyre izgatottabbá válik. Itt van a darab világítási csúcspontja, amely a teljes összevisszaságot érzékelteti. Az offenzíva első napján az ábrázolásánál nem lett volna helyes ezt alkalmazni, hiszen lehetetlen-né tette volna számunkra a ritmusfokozást.

*

Arra nincs mód, hogy a darab száz-húsz fényváltozását sorra elemezzük. Ennyiből is érezhetjük a komoly műhely-munkát. Beszélgetésünk végén egy élő előadás rétegeiből a világítást próbáltuk kihámozni, de ez eleve kudarcra ítélt vállalkozás, hiszen a világítás önmagában, a színpadról kiragadva értelmetlen, csak a színésszel, a díszlettel tölti be funkcióját a színházban.

Egy reflektor fémháza, egy szürke fénycsóva önálló jelentést is kaphat, a világítás mindig eszköz a rendező kezében, bár kevesen használják ilyen tudatosan, ennyire ismerve számtalan lehetőségét, mint *A holtak* hallgatásának alkotói.